

“O‘ZBEK TILINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI”

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11562422>

Xudayarova Solihaposhsho Nizomiddinovna

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

"O‘zbek tili va adabiyoti" kafedrasida stajor-o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada ona tili darslarida multimedia vositalaridan unumli foydalanish, multimediali texnologiya va topshiriqlarni yaratishda qo‘yiladigan talablar va ularning joriy etilishi va metodistlarning multimedia vositalari haqidagi fikrlari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar

virtual olam, kiberpedagogika, multimediali texnologiya, animatsiya, video, faoliyatli yondashuv.

Bugungi kunda, uzluksiz ta‘lim tizimini texnika vositalarisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Ta‘lim vositalari deb, o‘qitilishi va o‘rganilishi lozim bo‘lgan har qanday bilimlarni etkazuvchi va axborot tashuvchi vositalarga aytiladi. Ta‘lim vositalari uch

turga bo‘linib o‘rganiladi: bosma, texnik va aniq o‘quv vositalari. Bosma yoki chop etilgan o‘quv materiallariga chop etilgan barcha o‘quv va ko‘rgazmali materiallar kiradi. Bosma materiallar o‘z navbatida ikki turga bo‘linib o‘rganiladi, bular: matnli va tasvirli bosma materiallar. Masalan, o‘quv yoki ishchi dasturlar, darsliklar, o‘quv

va uslubiy qo‘llanmalar, tarqatmali materiallar, ishchi varaqalari, nazorat (test) yoki topshiriq varaqalari, o‘quv-uslubiy majmualar, ma‘ruza matnlari va boshqalar matnli vositalarga misol bo‘ladi. Ular ma‘lumotlar olish va ma‘lumotlarni qayta ishlash uchun xizmat qiladi. Tasvirli ko‘rgazmali materiallarga slaydlar, diagrammalar, jadvallar, fotosuratlar, chizma-sxemalar, plakat kabilar misol bo‘ladi. Ulardan umumiy tasavvurni vujudga keltirish uchun foydalaniladi. Texnika vositalarini ikki turga bo‘lish mumkin: audiovizual, audiovirtual yoki yordamchi-jihozli. Audiovizual vositalarga kompyuter, proektor, kodoskop, kinoapparat, kompakt disklar, o‘quv televideniesi, videomagnitofon, videofilm, audiokassetalar, Power Point materiallari, elektron darsliklar, multimedia vositalari

kabilarni misol qilish mumkin. Audiovirtual vositalarga internet, masofaviy ta'lim kabilar misol bo'ladi. Ushbu vositalar jarayonlar va ishlash mexanizmlari to'g'risida tasvir va ovoz orqali tasavvurni vujudga keltirish uchun xizmat qiladi.

Yordamchi-jihozli vositalarga doskalar (oddiy bo'r doska, oq (flipchart) doska, magnit doskasi, «Pinbord» doskasi), parta, stul, stol kabilar kiradi. Ushbu vositalar tasvir va matnni yozish hamda saqlash uchun xizmat qiladi. Aniqvositalar ikki turga bo'lib o'rganiladi: haqiqiy va modeli. Haqiqiy ta'lim vositalari o'rganilayotgan ob'ektlar haqida haqiqiy tasavvurni vujudga keltirishga xizmat qiladi. Masalan, ta'lim (o'quv) muassasalari, ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan binolar, mashina, traktor, yarim tayyor va tayyor mahsulotlar, xom ashyolar, asbob-uskunalar va shu kabilarni misol sifatida keltirish mumkin. Modelli vositalarga esa, modellar, maketlar, trenajyor kabilarni misol qilish mumkin. O'rganilayotgan ob'ektning modeli orqali u haqidagi tasavvur va ma'lumotlar hosil qilinadi. Ta'lim (texnika) vositalari foydalanilishi jihatidan uch qismga ajratiladi: "ta'lim beruvchi uchun", "ta'lim oluvchi uchun" va "dars o'tkazish uchun".

Dars o'tkazish uchun vositalarni o'qituvchi umumiy bo'lgan holatda tanlaydi, ya'ni ushbu vositalar ham ta'lim oluvchi uchun, ham ta'lim beruvchi uchun samarali bo'lishi talab etiladi. Ushbu ta'lim vositalarini qanday, qaerda, qachon tanlash kerakligi va ulardan o'z o'rnida samarali foydalanish o'qituvchining bilimi, ko'nikmasi va mahoratiga bog'liq bo'ladi. Ta'lim beruvchi uchun vositalarga o'quv metodik qo'llanmalar, metodik tavsiyalar, metodik ishlanmalar, o'quv dasturlari, dars rejasi, ma'ruza matni, texnologik xarita, calendar reja kabilar kiradi. Ta'lim oluvchi uchun vositalarga darslik, o'quv qo'llanma, jadvallar, yo'l-yo'riqli, texnologik xaritalar, topshiriq varaqalari va hokazolarni misol qilish mumkin. Dars o'tkazish uchun vositalarga plakatlar, modellar, maketlar, jhozlar, audiovizual, audiovirtual vositalar, texnik, aniq vositalar kabilar kiradi. Ba'zi hollarda ta'lim oluvchi uchun mo'ljallangan ta'lim vositalari ta'lim beruvchi uchun ham, dars o'tkazish uchun ham qo'llanilishi mumkin. Tanlab olingan metod, shakl va vositalar bir-birini to'ldirishi kerak.

Ma'lumki, o'qituvchi dars jarayonida o'tiladigan mavzu, uning maqsadi haqida gapirib, so'ngra dars rejasini beradi. Dars jarayonida ko'rsatib, izohlash mumkin bo'lgan ko'rgazmali qurollar – jadval, rasm, plakat, chizma, diagramma va boshqalardan foydalanish ta'lim oluvchilarning bilimini puxtalashtirishda muhim hisoblanadi. Darsda oddiy bo'r bilan yoziladigan doskani ishlatish ko'p vaqtni olganligi bois, boshqa texnik vositalardan foydalanish imkoni yo'q auditoriyalarda plakat, chizmalardan foydalanish maqsadga muvofiq. O'zbek tili mashg'ulotlarida

o'quvchini ijodiy va mustaqil fikrlashga yo'naltirish, so'z tanlash, gapda so'zni to'g'ri va o'rinli qo'llash. o'z fikrni aniq, ixcham, ravon ifodalashga o'rgatish til o'qitish metodikasining birlamchi vazifasi bo'lsa, "o'quvchi - o'quvchi", "o'quvchi - o'qituvchi" tizimida o'zaro muloqatni, bahsu munozarani to'g'ri tashkil qilish, o'quvchi tafakkurini oqilona boshqarish, fikr ifodalash malakasini shakllantirishni o'rganib, talabalarni o'qituvchilik mahorati va ilg'or texnologiya bilan tanishtirib borish metodika fanining ikkinchi va bag'oyat muhim vazifasi hisoblanadi.

Ma'lumki, darslarni tashkil etishda ko'rgazmali va tarqatmali materiallardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Didaktikaning asosiy tamoyillaridan biri darslarning ko'rgazmali va tarqatmaliligini ta'minlashdan iboratdir. Bizga ma'lumki, ko'rgazmali materiallarning xilma-xil shakllari mavjud. Taraqqiyotning o'zi birtomondan fanni chuqur o'zlashtirishni zarur qilib qo'ysa, ikkinchi tomondan turlituman yangi metodlar, ko'rgazmalilikni oshirish, texnika vositalaridan samarali

foydalanish, ularni qo'llashni takomillashtirish orqali bilim olishni osonlashtirish, qiziqarli jarayonga aylantirishga yordam beradi. Texnik ko'rgazmali materiallar deyilganda, ta'lim vositalarini tushunish mumkin. Chunki pedagogikada ta'lim vositalari ko'rgazmali material sifatida qaraladi. Ayniqsa, hozirgi kunda nutqimizda

"informatsion portlash", "virtual olam" degan tushunchalar paydo bo'ldi. Unga kibero'qish, kiberxat, kibertalaffuz, kibermuloqot tushunchalari ham singib bormoqda. Hatto kiberpedagogika degan tushunchalar ham fanga kirib keldi.

Bular biz odatlangan ko'rish, eshitish kabi jarayonlarga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan omillar deb qaralmog'i kerak. Bu erda so'zlarni aniq va to'g'ri o'qishdan, chiroyli va xatosiz yozishdan tashqari ularning rang-barang shakl va ko'rinishlarga kira olishi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bunda tovushlar, so'zlar, so'z birikmalari va gaplarni ifodali o'qish vositasida ularning ma'no qatlamlariga ta'sir ko'rsatish mumkinligi juda ochiq tarzda namoyon bo'ladi. Natijada, o'quvchining tegishli ko'nikma va malakalari tezroq, qulayroq hamda yoqimliroq tarzda amalga oshadi. A.Garsov ta'kidlaganidek, "har bir pedagogik davr o'ziga xos texnologiyalar avlodini tug'diradi". Asta-sekin og'zaki nazariy ta'limning o'rnini ko'rgazmali ta'lim egallay boshladi. Faoliyat yondashuvga asoslangan ta'limni inson faoliyatining sezgi, his, diqqat, xotira, tasavvur, fikrlash, nutq, aqliy va ruhiy jarayonlari bilan bog'liq holda qamrab olish axborot asrida tez rivojlanib kelayotgan multimedia vositalari yordamida amalga oshirish samaradorligi tan olindi.

Multimedia vositalari bilan ishlanganda o'quvchi jarayonni bevosita o'zi kuzatadi, uni boshidan kechiradi va o'zi xulosa chiqaradi. An'anaviy dars va multimediali darslar solishtirilganda quyidagi afzalliklar ko'zga tashlanadi: an'anaviy ona tili darsliklarida mavzuga tegishli materiallar matni hamda ba'zi o'rinlarda statik ko'rinishdagi rasm beriladi; multimedia ishtirokidagi darslarda mavzuga tegishli material matni, uni sharhlab beruvchi ovoz yoki video, mavzuga tegishli bir nechta rasm, diagramma, jadvallar, animatsiya, musiqaning birgalikda berilish imkoniyati mavjud. Darslik bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning mustaqil o'qish, qoidalarni o'rganish yoki qayta esga tushirish, mashq topshiriqlari asosida grammatik hodisalarni aniqlash va izohlash ko'nikmalari rivojlantirilsa, multimedia ilovalar bilan ishlash jarayonida o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan ishtiyoqi kuchayadi, tengdoshlari bilan o'zaro munosabati yaxshilanadi, yangi mavzuni mustaqil o'zlashtirish va o'zini baholash imkoniyatiga ega bo'ladi. SHu bilan birga multimedia vositalaridagi bir necha xillik o'quvchini qiziqtiradi, fikrlashga undaydi, dunyoqarashini kengaytiradi, bilim, malaka va ko'nikmani bog'lab boradi. Mukammal multimediali dars loyihasini yaratish uchun olim, fan o'qituvchisi hamda kompyuter mutaxassisi birlashmog'I darkor. Qolaversa, elektron ta'lim resurslarini yaratish uchun qo'yiladigan maqsad va talablar nazardan chetda qolmasligi kerak.

O'zbek tili darslarida foydalanish uchun multimedia texnologiyalarini yaratishda multimedia shartlarini e'tiborsiz qoldirish ham tayyorlangan darsni didaktik nuqtai nazardan muvaffaqiyatsizlikka olib kelishi mumkin. Afsuski, ko'pgina o'qituvchilar multimedia vositalaridan foydalanishda kichik detallarga e'tibor bermaydilar. Proektordan foydalanish uchun sinf xonasining derazalarini parda bilan to'smaslik lozim, aksincha, proektor yoki interfaol doskani chiroq nuri tushmaydigan zonada joylashtirish va undagi ranglarga alohida e'tibor qaratish muhim. Sinf xonasi multimedia darslarini o'tishga jihozlanmagan bo'lsa, multimedia darslarini informatika xonalarida maqsadga muvofiq. Mazkur talablar asosidagi innovatsion yondashuv o'quvchilarda yangi tajriba orttirish, ijodiy va tanqidiy fikrlashni anglash, kelajakka intilishni rivojlantirish bilan birga mustaqil intellektga ega shaxsni tarbiyalash uchun samarali omil vazifasini o'taydi. Yana bir imkoniyatli tomoni shundaki, multimediyali ishlanmalardan sinfdagi dars mashg'ulotlarida, iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash mashg'ulotlarida, past o'zlashtiruvchilar bilan ishlash mashg'ulotlarida, o'zbek tili to'garaklarida, shuningdek uyda mustaqil ishlash uchun foydalaniladi. Faqatgina o'qituvchi tomonidan o'quv materialini o'zlashtirishning tezligi, material miqdori, qiyinchilik darajasini belgilash hamda, eng asosiysi, o'quvchida kerakli media vositalaridan

o'rinli foydalana olish malakasi va madaniyatini shakllantirgan bo'lishi talab etiladi.

O'zbek tili ta'limida axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanishni kengaytirish masalalari davlat ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan sanaladi. Ammo ona tili o'qituvchilarining aksariyati kompyuter imkoniyatlaridan foydalanish deganda, faqatgina matn muharriri va Power Point dasturlaridan foydalanishni tushunishadi. Aslida ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladigan bir qancha dasturlar borki, ona tili fani o'qituvchilari bunday dasturlarning afzalliklaridan bexabar. Odatda, fan o'qituvchilari bunday loyihalarni kompyuter dasturchilari bilan amalga oshiradilar.

Kompyuter dasturchilari yaratiladigan mahsulotning sifati bo'yicha etarli bilim va tajribaga ega bo'lishi mumkin, ammo metodik talablariga to'la-to'kis javob berolmaydilar. Shuning uchun zamonaviy ona tili o'qituvchilari nafaqat o'z mutaxassisliklarini, balki dasturiy multimedia mahsulotlarini yarata olish malakasini ham egallashlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Гарцов А.Д. Электронная лингводидактика в системе инновационного языкового образования. Дисс. на соискание уч. степени кандидата педагогических наук. Москва – 2009..
2. Suropov B. Elektron ta'lim muhitida axborot kommunikatsiya texnologiyalari fanini o'qitishning metodik ta'minotini takomillashtirish. Ped.fan.b. fal. dok. ... dis. – Toshkent, 2019.
3. Masharipova U.A. Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish metodikasi. Ped.fan.b. fal. dok. ... dis. – Toshkent, 2018.
4. Muhammedova S., Abdullayeva M., Yuldasheva Sh., Eshmatova Y. O'zbek tili va adabiyoti ta'limida zamonaviy axborot texnologiyalari. – T.: "Excellent Polygraphy", 2020.
5. Шлыкова О.В. Культура мультимедиа: Уч. Пособие для студентов / МГУКИ.- Москва, ФАИР-ПРЕСС, 2004.